

Korunan doğal alanlarda kullanılabilir ziyaretçi yönetim modelleri ve karşılaştırılması

Sibel Akten^{a,*}, Atila Gül^b, Murat Akten^b

^a Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Eğirdir, Isparta

^b Süleyman Demirel Üniversitesi, Orman Fakültesi, Isparta

* İletişim yazarı/Corresponding author: sibelakten@sdu.edu.tr, Geliş tarihi/Received: 08.08.2011, Kabul tarihi/Accepted: 26.12.2011

Özet: Günümüzde bilimsel ve teknik anlamda yasa ile koruma altına alınan doğal alanların temel kaynak koruma gerekçeleri özellikle rekreasyon/turizm amaçlarıyla çoğunlukla çelişmekte ve rekabet edememektedir. Böylece söz konusu korunması arzulanan biyolojik çeşitlik başta olmak üzere doğal ve kültürel değerler olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle korunan doğal alanlarda kaynak ve kullanıcı arasındaki hassas olan koruma kullanma dengesinin sağlanabilmesi ve rekreasyonel/turizm potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi için ziyaretçi yönetim planının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle ziyaretçi tesis, hizmet ve etkinliklerin tasarım standartlarının belirlenmesi, sosyal ve fiziksel etkilerdeki değişimlere ilişkin kullanım düzeylerinin ilişkilendirilmesi, kullanım modellerine ilişkin tahminlerin genellenmesi ve talep eğilimlerinin saptanması gibi bilgilere yer verilmelidir. Amerika'da çok sayıda ziyaretçi yönetim modelleri geliştirilmiş, ancak amaç ve yöntemleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle ülkemiz koşullarına en uygun model (ler) in araştırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Korunan doğal alanlar, Ziyaretçi yönetim modeli, Rekreasyon

The comparison of visitor management frameworks in protected natural areas

Abstract: In nowadays, basic protection aims of protected natural areas usually are conflicting to recreation /tourism aims in Turkey. As a result of it effects to all natural and cultural values in protected areas negatively. Therefore, it is needed to visitor management frameworks for providing to protect and use balance, and evaluate of optimal recreational/tourism potential in protected areas. This method has to have some data including determination of visitor's demands, change levels of using to social and physical effects, and standards of designed visitor's services and facilities. Some visitor management frameworks which were developed in United State, differed each to the other in terms of their purposes and process. Therefore, it is needed development or investigation of optimal model(s) in Turkey's conditions.

Keywords: Protected natural areas, Visitor management frameworks, Recreation

1. Giriş

Uluslararası ve ulusal düzeyde uzun yıllara dayalı bilgi ve deneyimler sonucu ortaya çıkan doğa koruma çabaları günümüzde çok yönlü ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmekte ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Doğa koruma düşüncesi, mevcut doğal ve kültürel değerlerin veya niteliklerinin bilimsel, ahlaki, etik, ekolojik, sosyo-ekonomik v.b. nedenlerle olduğu kadar özellikle bu değerlere yönelik insan kullanımı ve etkilerine karşı koruma zorunluluğu şeklinde ortaya çıkmıştır. Genel olarak korunan alan deyince, doğal ekolojik süreçlerin insan müdahaleleriyle zarar görmeden devam etmesini sağlamak, doğal-kültürel kaynakları korumak ve sürdürülebilir bir şekilde kaynaklardan yararlanmak için kurulan, yasal ve yönetsel etkili araçlarla yönetilen, insan-doğal kaynak ilişkilerine belli kural ve sınırlandırmaların getirildiği yerler akla gelmektedir (Kuvan, 2005). Korunan doğal alanlar, risk ve tehlike altındaki tür ve ekosistemlerin, biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlayarak dünyadaki ekolojik ilişki ve süreçlerin devam etmesinde yaşamsal rol oynarken kırsal yaşam, rekreasyon-turizm ve eğitim-araştırma gibi sosyal ve ekonomik işlevleri de yerine getirmektedirler.

Son yıllarda insanların doğal alanlardan özellikle rekreasyon/turizm amacıyla yararlanma yoğunluğu, çeşit ve kalitesi konusunda artan talepler önemli bir artış

göstermektedir (Uzun ve Müderrisoğlu, 2010) . Bu durum korunan doğal alanlar üzerinde ve yönetiminde önemli baskılara ve zorluklara yol açmaktadır (Gül ve Akten, 2005). Korunan doğal alanlarda yöneticilerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, bir yandan doğal ekosistemi korurken bir yandan da rekreasyon/turizm kullanıma imkân hazırlanmasındaki karmaşadır (Kuss ve Grafe, 1985). Bu durum özellikle yoğun rekreasyonel/turizm kullanımın koruma amacıyla çeliştiği alanlarda kaynak değerlerini etkileyen faktörlerin kontrolü ve yönetimi için bir ziyaretçi politikası geliştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Korunan alanların kaynak değerinin korunması ve ziyaretçilerin rekreasyon/turizm faaliyet kalitesinin artırılmasında seçilen yönetim modelinin çok önemli etkileri olduğu birçok çalışmada kanıtlanmıştır (Absher, 1989; Graefe vd., 1990; Manning vd., 1996; Vaske vd., 1993).

Bu çalışmada ziyaretçi yönetim modellerinin genel özellikleri ve kullanım alanları ile ilgili bilgiler verilerek, yöntemin kademeleri, etkenleri, göstergeleri ve standartları, güçlü ve zayıf tarafları ele alınmış ve bu tekniklerin ülkemiz korunan alanları için uygulanabilirliği sorgulanmıştır.

2. Korunan doğal alanlarda ziyaretçi yönetimi ve önemi

Uluslararası Doğa Koruma ve Doğal Hayatı Koruma Birliği (IUCN)'ne göre korunan alanlar, özellikle biyolojik

çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların korunmasına ve sürdürülmesine ayrılmış; yasal ya da diğer etkili araçlar yoluyla yönetilen bir arazi ve/veya deniz parçasıdır. Korunan doğal alanların temel amacı, doğal-kültürel ve görsel kaynak değerlerini öncelikli olarak korumak, çevresel koşulları iyileştirmek, bilimsel araştırmalar ve eğitsel etkinlikler gerçekleştirmektir. Ayrıca birey ve toplumun rekreasyon ve turizm ihtiyaçlarının karşılanmasına da imkan vermektir (Gül ve Akten, 2005).

Korunan doğal alanlar, doğada insan sağlığı ve yaşamının garantisi sayılan bitki ve hayvan türlerinin varlığını, yetişme ve yaşama ortamları ile birlikte belli kriterler ışığında korumaktadır. Günümüzde ise korunan alanların ayrılmasında sadece doğal kaynak değerleri değil, aynı zamanda mevcut kültürel ve tarihi mekânlar ve objeler de rol oynamaktadır. Korunan doğal alanlar; doğadaki gen havuzlarını bunların meydana getirdiği biyolojik çeşitliliği güvence altına alır, hayatın temelinin oluşturan doğal çevrimleri ve ekolojik süreçlerin devamına katkıda bulunur, ekolojik değişimlerin takibine imkan sağlayan bilimsel laboratuvar işlevi görür, sürdürülebilir bir yaşamın ihtiyaçlarını karşılama yönünde ekolojik dengeye hizmet eder ve bu arada içinde yaşayan insan topluluklarını ve bunların doğa ile olan geleneksel etkileşimlerinin devamını sağlamak suretiyle ekonomiye kısa, orta ve uzun vadelerde büyük katkıda bulunur, turizm ve rekreasyonel kullanıma imkân sağlar (Gül, 2005). Rekreasyonel açıdan saptanan yüksek potansiyel değerler ve rekreasyon uygunluğu, bitki örtüsünün doğal nitelikleri ve zengin floristik kompozisyonu, yaban hayatının zenginliği ve gelişebilme olanakları, doğal peyzaj tiplerinin çeşitliliği, çok yönlü kullanıma elverişliliği insanları gideceği yerde veya güzergah üzerinde cezbeden, gözle görülebilir kaynaklar ile kişilerin beklenti ve algılarını oluşturan çekici güçler oluşturmaktadır (Pehlivanoglu, 1987).

Doğal alanlarda rekreasyon/turizm amaçlı kullanımlar sonucu, üst toprağın sıkışması, bitki örtüsünün azalması ve yaban hayatı davranışlarındaki değişimler önemli çevresel sorunlara yol açarken çevre kirliliği, gürültü, orman yangını, gibi pek çok olumsuz etkilere de neden olabilmektedir. Ayrıca söz konusu alanlarda rekreasyonel kullanımının kontrol edilememesi, izlenememesi veya duyarsız kalınması gibi yönetsel yaklaşımlar-da kaynak değerlerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilmektedir. Hassas ve özel niteliğe sahip korunan doğal alanlarda bu ilişkinin düzenlenmesi yani rekreasyonel arz ile talebin dengelenmesi ve olumsuz etkilerin minimize edilmesi ancak rekreasyonel taşıma kapasitesi ya da ziyaretçi kapasitesinin bilinmesi, belirlenmesi ve düzenli bir şekilde izlenmesi ile mümkündür. Bir yerde kaynağın çekim gücü ile orayı ziyaret eden veya kullananlar arasında ilişkilerin türünü, niteliğine, boyutuna veya yapısal özelliklerine göre taşıma kapasitesi farklı koşullarda, farklı düzeyde etkilenebilmektedir (Gül ve Akten, 2005).

Kapasite, sözlük anlamıyla; “belirli bir şeyin içerebileceği miktar” olarak tanımlanmakta, Taşıma ise; “dayanma, karşılama” anlamına gelmektedir. Buna göre taşıma kapasitesi; karşılama miktarı, ya da dayanma miktarı olarak tanımlanabilir. Rekreasyonel Taşıma Kapasitesi (RTK) ise, ilk kez 1960’lı yıllar sonrası ABD’de gündeme gelmiş ve ilgi uyandırmıştır. The Outdoor Recreation Resources Review Commission tarafından, dış mekan rekreasyon planı içinde kavram ve değerleri ile ilgili tavsiyeler yapılmıştır (ORRRC, 1962). Wagar, (1964) ilk

olarak bütün bu yönetim modellerinin temeli olan *Taşıma Kapasitesi* kavramını ortaya koymuştur. Wagar (1964)’a göre RTK kavramı, 1. Bir yerin kendine özgü taşıma kapasitesinin önceden tahmin edilmesi veya nitelendirilmesi olarak tanımlamakta ancak kesinlikle bir değer olarak kabul edilmemektedir. 2. TK insanların değer ve ihtiyaçlarına bağlıdır ve sadece o alanın yönetim amaçları ile ilişkilendirilmek suretiyle tanımlanabilir. 3. İhtiyaç duyulan sınırlı kullanım, başka yönetim uygulamaları (Örneğin canlı topluluklarının yönetimi, zonlama, ikna etme gibi) ile azaltılabilir şekilde tanımlanmıştır.

Lime (1976) ye göre, RTK kavramı ziyaretçi sayısı odaklanmasından, rekreasyonel kaynağın nasıl planlanıp yönetileceği konusuna kadar çok geniş bir anlamı içermektedir. Gül ve Akten’e göre (2005) ise, “Herhangi bir rekreasyon kaynağında veya alanda, doğal-kültürel ve estetik kaynak değerlerinin kalitesinde istenmeyen bir bozulma olmayacak şekilde rekreasyonel mekanları kullanacak ve etkinliklerde bulunacak maksimum ziyaretçi sayısıdır” şeklinde ifade etmektedir. Dünya Turizm Örgütü ise taşıma kapasitesini “bölgede ağırlanabilir turist sayısı...” olarak tanımlamıştır (Simon vd., 2004). Taşıma kapasitesi, kaynaklara negatif etki yapmayan, ziyaretçi tatminini düşürmeyen veya yöre toplumu ekonomisi ve kültürü üzerine istenmeyen etkiye neden olmayan maksimum kullanım olarak tanımlanabilir. Taşıma kapasitesi limitlerini sayısallaştırmak güç olmasına rağmen turizm ve rekreasyon planlaması için gereklidir (Avcı, 2007). 1960’ların başından beri korunan alanlar için taşıma kapasitesi ve alan ziyaretçileri/kullanıcılarına yönelik birçok yönetim modeli geliştirilmiştir. Bunlardan başlıcaları; (Wang ve Manning, 1999) Rekreasyonel Olanakların Dağılımı (*Recreational Opportunity Spectrum, ROS*), Kabul Edilebilir Değişim Sınırları (*Limits of Acceptable Change, LAC*), Ziyaretçi Etki Yönetimi (*Visitor Impact Management, VIM*), Ziyaretçi Deneyimini ve Kaynağı Koruma (*Visitor Experience and Resource Protection, VERP*), Taşıma Kapasitesi Değerlendirme Süreci (*Carrying Capacity Assessment Process, C-CAP*), Ziyaretçi Etkinlikleri için Yönetim Süreci (*Management Process for Visitor Activities, VAMP*)dir.

Uygulanabilir ziyaretçi yönetiminin geliştirilmesinde temel oluşturan kullanıcı sayısının saptanması ve kullanım modellerinin belirlenmesi için yapılan gözlem, alana ait bio-fiziksel özelliklerin envanterinin oluşturulması kadar önemlidir (Arnberger ve Hinterberger, 2003). Çünkü sistemli ve sürekli yapılan veri toplama işlemi, kullanıcı-kaynak etkileşiminden doğan etkilerin değişen düzeylerinin zamanında fark edilerek, alternatif planlama modellerinin geliştirilmesini ve böylece doğru tahminlerle, amaç ve hedeflere kısa zamanda ulaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle ziyaretçi sayımına ilişkin tekniklere ait güvenilir veri, ziyaretçi akışının modellenerek, “ziyaretçi etki değerlendirme ve doğal kaynak-turizm yönetim politikalarının” geniş ölçekli gelişim süreçlerinde uygulanabilirliğine ait güvenilir bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır. Aksi halde ne kadar iyi bir ziyaretçi yönetim modeli geliştirilirse geliştirilsin yanlış ve yetersiz bilgi, alınan tüm planlama kararlarını boşa çıkarmaktadır (Cessford ve Muhar, 2003).

Milli parklar gibi rekreasyon/turizm amaçlı kullanılacak korunan doğal alanlarda, kaynak ve kullanıcı arasındaki hassas olan koruma kullanma dengesinin sağlanabilmesi, aynı zamanda var olan rekreasyonel potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi,

ziyaretçi tesis ve hizmetlerinin tasarım standartlarının belirlenmesi, sosyal ve fiziksel etkilerdeki değişimlere ilişkin kullanım düzeylerinin ilişkilendirilmesi, kullanım modellerine ilişkin tahminlerin genellenmesi ve talep eğilimlerinin saptanması zorunludur. Bu ise uzun dönemli ve sistemli bir ziyaretçi gözlem çalışmasını gerektirmektedir (Cessford ve Muhar, 2003).

3. Ziyaretçi yönetim modelleri ve özellikleri

Etkin bir ziyaretçi yönetimi ile kullanıcı deneyimlerinin rekreasyonel kalitesini arttırmanın yanı sıra olumsuz etkileri kontrol etmek amacıyla tasarlanmış sistem yaklaşımları gözden geçirilerek irdelenebilmekte, rekreasyon olanaklarının çeşitliliği ve alan kullanım kararlarının doğruluğu sorgulanabilmektedir (Eagles vd., 2002). Yaygın bilinen ziyaretçi yönetim modelleri olarak; 1-Rekreasyon Fırsat Dağılımı (ROS), 2-Ziyaretçi Etki Yönetimi (VIM), 3-Ziyaretçi Deneyimi ve Kaynak Koruma (VERP), 4-Ziyaretçi Aktivite Yönetim Süreci (VAMP) ve 5-Kabul Edilebilir Değişim Sınırları (LAC) verilebilir.

3.1. Rekreasyon fırsat dağılımı (ROS)

ROS, kıt doğal kaynaklar üzerinde artan rekreasyonel talepleri, taşıma kapasitesi üzerinde aşırı kullanım sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar ve uyumsuzluklarla ilgili sorunların çözümü, yasal mevzuat ve kuralları kapsayacak şekilde "Bureau Alan Yönetimi ve Amerika Orman Servisi" için çalışan araştırmacılar tarafından bütüncül ve çok yönlü doğal kaynak planlama yaklaşımı olarak geliştirilmiştir (Eagles vd., 2002). Bu yöntem, fiziksel, biyolojik, sosyal ve yönetsel ilişkileri destekleyen ve rekreasyonel olanakların yönetimi için bir rehber ve parametreleri belirlemeye yönelik olarak 6 alanla sınıflandırılmıştır (Bell, 2001; Eagles vd., 2002).

1. İlkel alanlar; İnsan etkisinin en az olması gereken alanlar bu sınıftadır. Alanın doğal yapısı nedeniyle, motorlu araca izin verilmemektedir. Günde en fazla altı ziyaretçi bulunabilir. Bu tür alanlarda yönetimin temel amacı doğallığın korunmasıdır.

2. Yarı ilkel motorize olmayan alanlar; İnsan etkisinin ve motorlu araç geçişinin en az düzeyde olduğu alanlardır. Sadece yönetimin belirlediği resmi araç geçişi söz konusudur. Alan yönetimine ilişkin gerekli olan yapılaşmaya sınırlı olarak izin verilmektedir. Planlama amaçları, alanın doğallığını bozmayacak nitelikte olmalıdır. Bu alanlarda ziyaretçilerin doğal alan deneyimleri korunmalıdır. Ziyaretçilerin diğer ziyaretçilerle teması sınırlandırılmalı, ziyaretçilere alanın doğallığından kaynaklanan risklere karşı koruma sağlanmalıdır.

3. Yarı ilkel motorize alanlar; Bu alanların doğal görünümü korunmalıdır. Ancak alanda ziyaretçi ve yönetim etkileri kısmen görünebilir. Bu etkiler mümkün olduğunca gizlenmeye çalışılmalıdır. Motorlu araç geçişine izin verilir ancak sınırlı olmasına ve yönetim tarafından verilecek kararlara uyulmasına özen gösterilmelidir. Alanda altyapı çalışmaları sınırlı tutulmalı, yapılan altyapı çalışmalarının yüksek standartlarda olmaması gerekmektedir. Bu alanlarda amaca uygun olarak doğal kaynakların kullanılmasına izin verilir. Ziyaretçiler alandaki yönetim çalışmalarının farkına varabilirler ama bu gözlenebilen yönetim etkileri çok fazla olmamalıdır.

4. Yolu olan doğal alanlar; Bu alanlarda ziyaretçilerin beklentileri doğala yakın alanlardır. Ziyaretçi ve yönetim etkileri kısmen de olsa gözlemlenebilir. Motorlu araç kullanımına izin verilir. Yapılacak altyapı çalışmaları doğayla uyum içerisinde olmalıdır. Daha önce açıklanan ROS alanlarının ihtiyacını karşılayacak altyapı tesisleri bu alanda bulundurulabilir. Bu alandaki doğal kaynaklar ziyaretçilerin doğal alan deneyim beklentilerini karşılamak amacıyla şekillendirilebilir.

5. Kırsal alanlar; Doğala yakın planlama çalışmaları yapılmalı, alanın doğal kaynakları yönetim amaçlarına uygun olarak kullanılmalıdır. Alan içerisindeki yolların ve aktivitelerin standartları yüksek tutulmalıdır. Ziyaretçiler kendilerini güvende hissetmeleri için yönetim etkilerinin (erkinin) ziyaretçiler tarafından algılanması sağlanarak gerçekleştirilmelidir. Alan içinde motorlu ve motorsuz araç kullanımına izin verilmektedir. Ayrıca atla gezinti, bisiklete binme, golf, yüzmeye, piknik ve diğer dış mekan kırsal rekreasyonel aktivitelerine olanak sağlanmalıdır. Ancak bu aktivitelerin organizasyonu yapılacak bir plana dayandırılmalı, doğaya uyum temel alınmalıdır.

6. Kentsel alanlar; Bu alanlar insan etkilerinin yoğun olarak gözlemlendiği, içerisinde ana yolların olduğu alanlardır. Yoğun ziyaretçi kullanımına olanak sağlar. Yönetsel aktivitelerin hakim olduğu yerlerdir. Bu alanlarda yüzmeye alanları, hayvanat bahçesi, seyircili yarış alanları gibi altyapı isteyen dış mekan rekreasyon alanlarının yanı sıra iç mekan rekreasyon alanları da bulunabilir. Bu alanlar ziyaretçiler için konforlu ve yüksek güvenlikli alanlardır. Bu alanlarda ziyaretçiler için kırsal alan rekreasyon deneyimleri beklentileri bulunmamaktadır (Driver ve Brown, 1978).

ROS yönteminin aşamaları; 1-Ziyaretçi deneyimlerini etkileyen üç perspektifin yani fiziksel, sosyal ve yönetsel bileşenlerin haritalanması ve envanteri, 2- Tamamlanmış analizler; Uygunsuz alanların/mekânların belirlenmesi, Rekreasyon fırsat sınıflamasının tanımlanması, Orman yönetim aktiviteleri ile birleştirilmesi, Uyuşmazlıklar tanımlayarak, çözüm önerileriyle azaltılması, 3- Programlama, 4- Tasarlama, 5- Projelerin uygulanması, 6- İzlemedir.

Faktörler, göstergeler ve standartlar; 7 alansal gösterge belirlenmiştir. Yöneticiler tarafından etki edilebilen deneyimlerin dağılımını kolaylaştırmak için rekreasyon ortamlarının yönünü temsil ederler. Bunlar; 1-Ulaşım, 2- Yakınlık (Mesafe), 3-Görsel karakteristikler, 4-Alan yönetimi, 5-Ziyaretçi yönetimi, 6-Sosyal karşılaşmalar/kaynaşmalar, 7-Ziyaretçi etkileridir. U.S. Orman servisi tarafından her bir gösterge ve her alan sınıfı için Örneğin; mesafenin ana hatları, yakınlık, kapasite açısından kullanıcı yoğunluğu ve istenen yönetsel gözetimlerin derecesi gibi kriterler geliştirilmiştir.

Uygulamaların en iyi şekilde gerçekleştirilebilmesi için; Bu süreç, hemen hemen bütün peyzaj planlama çalışmalarında kullanılabilir. Bununla birlikte spektrumun doğallığı, göstergeler ve kriterleri, yönetimin sorumlulukları ve organizasyon kuralları alanın kullanım amacına bağlıdır.

İlişkiler (bağlantılar); Bu yöntemin matriks yaklaşımı, LAC sistemi içine dahil edilmiştir ve VIM ile birlikte kullanılabilir.

Güçlü yanları; Kaynakları koruma, kamusal alanlar için fırsatlar ve şimdiki koşulların karşılanması için organizasyon yeteneği gibi üç perspektifli geliştirilen yönetim için kuvvetli, yöneticilerin prensiplerini içeren pratik bir yöntemdir. Diğer süreçlerle kolaylıkla entegre

edilebilir ve taleplerin karşılanmasında bağlantı kurar. Halk için sağlanan rekreasyon fırsat türlerini garantiye alır. Ayrıca yöntem, rekreasyonel olanakların artırılması ve mevcut ihtiyaçları karşılamak için hareket yeteneği sağlamaktadır.

Zayıf yanları; Rekreasyon fırsat dağılımında kararlar ve seçenekler kesinleştirilmeden önce mutlaka yöneticiler tarafından belirlenen alansal göstergeler ve kriterler kabul edilmelidir. Uyuşmazlıklar, planlama programına etki edecektir. ROS haritaları her bir alan için fiziksel ve biyofiziksel karakteristiklerle ilgili olmayı gerektirir.

3.2. Ziyaretçi etki yönetimi (VIM)

Bu yöntem, sorun koşulları, potansiyel nedensel faktörler ve potansiyel yönetim stratejileri olmak üzere üç temel etki ile ilişkilidir (Eagles vd., 2002)

Yöntemin aşamaları; 1-Yönetsel ilk değerlendirme verilerini gözden geçirmek, 2-Yönetim amaçlarını yeniden gözden geçirmek, 3-Anahtar göstergeleri seçmek, 4-Göstergeleri etkileyen standartları seçmek, 5-Mevcut koşulları ve standartları karşılaştırmak, 6- Etkilerin olası nedenlerini tanımlamak, 7-Yönetim stratejilerini tanımlamak, 8- Uygulama (tamamlama) dır. Etki için uygun seviyeleri ve özel kabul edilebilir sınırları içeren yönetim amaçları üzerinde oluşturulan her bir göstergeler için standartlar tesis edilir.

Uygulamaların en iyi şekilde gerçekleştirilebilmesi için; Alanların geniş çeşitliliği içinde uygulanabilen LAC'a benzer esnek bir işlemdir. Bu yöntem, var olan etkilerin ve özellikle sorunların tanımlanması ve değerlendirilmesi için benzer işlemi kullanır.

İlişkiler (bağlantılar); LAC gibi bu yöntem de VERP sistemi ile birleştirilmiştir.

Güçlü yanları; İşlem, bilimsel ve düşünsel etmenlerin dengeli kullanımını sağlar. Bu yöntem, yönetim stratejilerini tanımak için nedensel faktörleri anlamada kuvvetli vurgulara yer verir. Bu işlem aynı zamanda yönetim stratejilerinin sınırlandırılması ve onların değerlendirilmesi için matrisi sağlar.

Zayıf yanları; Bu yöntem ROS gibi gerçekleştirilemez. Potansiyel etkilerin değerlendirilmesinden ziyade etkilerin mevcut durumlarını göstermesi için yapılmıştır.

3.3. Ziyaretçi deneyimi ve kaynak koruma (VERP)

Ziyaretçi deneyimlerinin niteliği ve kaynak niteliği açısından taşıma kapasiteleri ile ilişkilendirilen yeni bir yöntemdir. Bu yöntem, nerede, ne zaman, niçin ve hangi seviyede kullanımın uygun olduğunu tanımlayan, gelecekte arzu edilen kaynak ve sosyal şartları gösteren bir reçete içermektedir (Eagles vd., 2002).

Yöntemin aşamaları; 1-Farklı mesleki disiplinlerden proje grubunun oluşturulması, 2-Kamusal ilişki stratejisinin geliştirilmesi, 3-Park amaçları, önemi ve başlıca yorum konularının geliştirilmesi; Örneğin planlama kuralları ve kısıtlayıcılarının belirlenmesi gibi, 4-Park kaynaklarının analizi ve mevcut ziyaretçi kullanımları, 5-Potansiyel kaynak koşulları ve ziyaretçi tecrübelerinin sıralanması, 6-Park içindeki özel bölgeler için potansiyel zonların oluşturulması, 7-Her zon için belirleyici özel standartlar ve göstergeleri seçmek; Örneğin izleme planlarının geliştirilmesi gibi, 8-Kaynak ve sosyal göstergeleri izleme, 9-Yönetim eylemlerinin oluşturulmasıdır.

Faktörler, göstergeler ve standartlar; Planlama sürecinde aşağıdaki faktörler dikkate alınır. a- Park amaçları, b- Parkın önemi, c- Öncelikli temaları açıklamak, d- Kaynak değerleri, sınırlayıcılar ve hassasiyetler, e- Ziyaretçi deneyimleri için fırsatlar, f- Ziyaretçi kullanımları için kaynağın nitelikleri, g- Yönetim zonlarıdır. Sürecin ilk test edildiği Arches Milli Parkında her zon için ilişkili standartlar kadar, kaynak ve sosyal göstergeler de geliştirilmiştir.

Uygulamaların en iyi şekilde gerçekleştirilebilmesi için; Bu analitik tekrarlayıcı yöntem, bir uygulama ile birlikte işletim ve yönetim planının her ikisini bir araya getirebilmeyi sağlar. Yöntemin üzerinde yoğunlaştığı konu, ziyaretçi tecrübeleri ve kaynak değerlerinin niteliğine dayandırılan taşıma kapasitesine uygun stratejik kararlardır. Bu ürün gösterge ve standartlarla birlikte arzu edilen gelecek koşulların belirlendiği yönetim zonlarının öngördüğü bir dizi işlemdir.

İlişkiler (bağlantılar); Bu yöntem LAC ve VIM olarak açıklanan her iki yönetime belirli bir biçimde atıfta bulunur. ROS ya da VAMP'dan oluşturulduğu söylenemez. VERP, VAMP ve ROS'un temel süreçlerine benzer fakat LAC bileşeni (bir parçası) gibi görünür.

Güçlü yanları: VERP, park amaçlarını ve politikalarını ifade etmek suretiyle rehber görevi üstlenen ve proje takımının yeteneklerine göre hazırlanan düşünce yöntemidir. VERP, anlam ve hassasiyet yorumlanmasının kullanımı ile kaynak analizi için rehber olur ve ziyaretçi olanak analizi, ziyaretçi deneyimlerinin tanımlanan önemli bileşenlerinin yorumlanmasına kılavuzluk eder. Zonlama, yönetim için ilgi odağıdır.

Zayıf yanları: Farklı çevreler için pilot yaklaşımlara ihtiyaç duyar. Yönetim eylemleri rehberinde bilgi temini için yeterli izlemeye yönelik istek ve yetenek test edilmek zorundadır.

3.4. Ziyaretçi aktivite yönetim süreci (VAMP)

Bu yöntem, Kanada Park Yönetimi (Parks Canada, National Parks Directorate) tarafından doğal kaynaklar yönetim sürecine bir eş süreç olarak oluşturulmuştur. Bu süreç, yeni parklarda veya geliştirilecek ve tesis edilmiş mevcut parklarda yönetim ve planlama için yol gösterici olarak düşünülmüştür (Eagles vd., 2002).

Yöntemin aşamaları; Bu yöntem, yönetim programı içindeki kararların hiyerarşisine dayanan bir modeldir. Yönetim plan kararları, parkların sahip olduğu özelliklere dayanarak uygun eğitsel ve rekreasyonel etkinlikler arasından, ziyaretçiler için fırsatlar yaratarak ve bu fırsatlar arasından en uygununu seçme yoluyla bağlantı kurar. Her etkinlik için karar vermeyi destekleyici servisler ve yönetme ile ilgili kararlar oluşturulur. VAMP'ın temel prensipleri; 1-İlkeler ve uygulama politikaları kılavuzu, 2-Yönetim planı kılavuzu, 3-Ziyaretçi etkinlik kavramı kılavuzudur.

Yönetim planı sürecinin genel adımları; 1-Proje dönemi için referansların oluşturulması, 2-Mevcut park amaçlarının ve hedeflerinin onaylanması, 3-Potansiyel ziyaretçi eğitsel ve rekreasyonel fırsatlar, mevcut ziyaretçi etkinlikleri ve servisler, bölgesel durumu, alansal ve park ekosistemini tanımlayan veritabanının organize edilmesi, 4-Parkın özel sektör ve bölge için rolü, uygun ziyaretçi etkinlikleri, kaynak kapasitesi ve uygunluğu gibi konuları tanımlamak için mevcut durumun analiz edilmesi, 5-Servis rehberin düzeyleri, ziyaretçi satış segmentleri, bölgesel ve özel

sektörün rolü olarak desteklenen deneyimler, söz konusu alanlar için alternatif ziyaretçi etkinlik konseptlerinin geliştirilmesi, 6-Özel sektörün rolü, bölgesel ilişkiler, yönetim hedefleri ve ilkeleri, parkın amaç ve rolünü içeren park yönetim planının oluşturulması, 7-Parkın korunması ve park servis planı için önceliklerin konulması ve uygulanmasıdır.

Faktörler, göstergeler ve standartlar; 1-Ziyaretçi etkinlik profilleri; Çeşit, nicelik, çeşitlilik, konum (mevki), Deneyimler/yararları araştırmak, Alanda gerçekleştirilecek seyahatin bütün devrelerinde ihtiyaç duyulan hizmet ve tesislerin desteklenmesi, 2-İlgi gruplarının profili, 3-Kaynak değerleri, baskılar ve duyarlılıklar, 4-Mevcut yasalar, yönetmelikler ve planlar, 5-Seyahat süresinin bütün aşamalarında tesis ve hizmetlerin mevcut sunumu, 6-Bölgesel etkinlik ve hizmetin sunulması, 7-Sunulan hizmetlerle ilgili memnuniyettir.

Uygulamaların en iyi şekilde gerçekleştirilebilmesi için; VAMP temel konsepti, ROS'un prensiplerini içerir. Temelde LAC, VERP ve VIM'in prensiplerini kolaylıkla içerebilir olmasından dolayı yararlı olacaktır. Doğal kaynakların yönetim işlemini kesin etkileyecek olan sorulara çok sayıda izin verilerek fırsatların değerlendirilmesi özellikle bu yöntemin odak noktasını oluşturmaktadır.

İlişkiler (bağlantılar); Ayrıntılı bu işlem, Parkın Yönetim Planlama Programı içinde ziyaretçiler için fırsatların yönetimi ve yeni fırsatların yaratılması için kapsamlı bir temel sağlar.

Güçlü yanlar; Kapsamlı karar üretim süreci, bir hiyerarşiye dayanır. Bu fırsat ve etkilerin analizi için gerekli düzenlenmiş fikirlerden yarar sağlar. Süreç ziyaretçi fırsatlarına odaklanmış pazarlama ile sosyal bilimlerin prensiplerini kombine eder.

Zayıf yanlar; VAMP, hizmet planlama düzeyinde iyi geliştirilmesine rağmen, "tecrübe için fırsatlar" tanımının yönetim planları ya da zonlama içine inşa edilmediği için çoğunlukla yönetim planlama düzeyinde sahip olması gereken etkiye henüz sahip değildir.

3.5. Kabul edilebilir değişim sınırları (LAC)

Rekreasyon etkilerinin yönetimiyle ilgili yanıtların bulunması amacıyla Amerikan Orman Servisi (US Forest Service) tarafından araştırmalar sonucu olarak geliştirilmiştir. Bu işlem, doğal ve sosyal kaynakların kabul edilebilirlik sınırlarını belirleyecek ölçülebilir parametreler, mevcut durumla kabul edilen standartların ilişkilerinin analizleri, uygun yönetim aktivitesi ve geri bilgilendirme aşamalarından oluşmaktadır (Stankey vd., 1985). Bu temel bileşenler yönetim modeli çalışmasında dokuz kademeye ayrılmaktadır.

Yöntemin aşamaları; (Eagles vd., 2002)

1. Alanın mevcut durumu ve sorunları ortaya konulur; alanın tanımlanması ve yönetim amaçlarının belirlenmesi için temel bilgiler elde edilir.
2. Alan içi ve alanlar arası çeşitliliğin sağlanması ve sürdürülmesi için, alanın sağladığı olanaklara göre sınıflara ayrımı yapılır.
3. Alanın kaynak ve sosyal durumunu ortaya koyacak göstergelerin neler olacağı belirlenir; Bu bölümde envanter oluşturmaya yol gösterecek özel değişkenler tanımlanır, yönetim kararlarının nasıl ve nerede gerekli olduğu konusunda belirleyici bir temel oluşturulur.

4. Kaynağın ve sosyal yapının envanteri yapılır; Bu bölümde anlamlı standartların oluşturulmasına yardımcı olan koşulları bilmek, değişik kullanım olanaklarının yerlerine karar vermede yardımcı olur.

5. Alanın kaynak ve sosyal durum standartlarının ortaya koyulması; Bu bölümün amacı, kabul edilebilir olarak belirlenen standartlarla mevcut durumu kıyaslayarak, nerede ve hangi yönetim kararlarının gerekli olduğu konusunda değerlendirme yöntemleri oluşturmaktır.

6. Alanın alternatif kullanım olanaklarına göre bölümlere ayrılması; Korunan alanın farklı bölümlerinde hangi doğal ve sosyal kaynakların sunulacağı belirlenmesi ve sunulan alternatiflerin ziyaretçiler tarafından değerlendirilmesi amaçlanır.

7. Her alternatif kullanım için yönetim kararı almak; her alternatifin uygulanmasının maliyetlerini ölçmek ve buna göre yönetim programı seçilir.

8. Bir alternatifin değerlendirilip seçilmesi; Alternatif kullanımlara uygun alanların belirlenerek uygulamaların yapılması ve bu uygulamalar için uygun yönetim programlarının seçilmesi.

9. Yönetimin uygulanması ve izleme koşulları; Seçilmiş hedeflere ulaşmak için yönetim programını uygulamak ve periyodik olarak yönetim programı ile ilgili izleme yapılarak geri beslemenin gerçekleştirilmesidir (Stankey vd., 1985; Eagles vd., 2002).

Uygulamaların en iyi şekilde gerçekleştirilebilmesi için; Bu süreç, özellikle yabanıl alanlar içinde sosyal koşullar ve kaynakların ayrılmasında en iyi kararı verebilmek için etkin bir araçtır. Bu yöntem, turizm gelişim alanlarında, tarihi alanlar, yabanıl alanlar ve manzaralı nehirler için uygulanabilir (Eagles vd., 2002). Alanın standart belirleyicileri; 1-Yolların durumu ve ulaşılabilirlik, 2-Rekreasyonel kullanım alanlarının durumu, 3-Su kalitesi, 4-Hava kalitesi, 5-Yaban hayatı popülasyonu, 6-Tehlikeli türler, 7-Sakinlik, 8-Ziyaretçilerin birbirlerine etkileri, 9-Kullanımların birbirlerine etkileri, 10-Gürültüdür.

İlişkiler (bağlantılar); Bu işlem, analiz ve sentez yöntemleri ile ROS'un konseptleri temel alınmış olanak sınıflarını içermektedir.

Güçlü yanları; Son ürün, ekolojik ve sosyal koşulları izlemek için kullanılacak değişiklik göstergeleri ile her fırsat alanları için tanımlanmış kabul edilebilir değişiklikler temel alınan bir taktiksel ve stratejik plandır. Alanın sunduğu olanaklara göre ayrılan her sınıf için stratejik ve taktiksel bir yönetim planı oluşturur. Bu plan oluşturulurken her sınıftan elde edilen sosyal ve ekolojik veriler kullanılır.

Zayıf yanlar; Bu işlem, veri toplama ve analizlere yol gösteren konu ve içeriklere odaklanır. Stratejik ve taktiksel yönetim bugüne ait olmayan konu ya da içeriklerin yönetim konularında sağlanamayabilir.

3.6. Ziyaretçi yönetim modellerinin arasındaki ilişkiler ve karşılaştırılması

Bütün bu yöntemler aslında standart ve benzer bir planlama süreçlerini içermektedir. Bunlar; Kaynak tarama (referans), veri tabanının geliştirilmesi, durum analizi, sentez, hedefler, alternatifler, nihai plan ve uygulamadır. Her bir yaklaşım aynı süreçleri içermesine rağmen aslında envanter ve analiz süreçlerinden yönetim konsepti geliştirilmesine (stratejik kararlar) kadar ihtiyaç duyulan kararlar ve onların değişen dereceleri kapsamında ve

sonrasında uygulanan işlemler (taktik kararlar) açısından birbirlerinden ayırt edilebilmektedir.

Mevcut ziyaretçi yönetim yaklaşımlarının temelini 1978 yıllarında ortaya çıkan ROS yaklaşımı oluşturmaktadır. Bununla birlikte ROS, VIM ve VAMP kapsamlı planlama yaklaşımıdır (Payne ve Graham 1993). LAC aslında rasyonel ve kapsamlı veya konuyu aynı yönde ele alan (sinoptik) planlama süreci olarak geliştirilmiştir. Son yıllarda geliştirilmiş olan VERP (Hof, 1993) yöntemi de buna ilave edilebilir.

Her bir model, bir önceki yaklaşımların uygulanması ve geliştirilmesinden sağlanan tecrübelerle başarılı bir şekilde oluşturulmuştur (Şekil 1). Örneğin ROS'un bileşenlerini onu izleyen diğer yaklaşımların her biri içine yerleştirmek mümkündür. LAC, fırsat sınıflarının belirlenmesini gerektirirken VAMP ve VERP ise her ulusal park için kullandığı yönetim zonlarının belirlenmesinde kullanılabilmektedir. Daha sonra VIM, 1980'li yılların sonlarında geniş bir literatür incelemesinden sonra özellikle VAMP, LAC ve ROS'un bileşenlerini içerecek şekilde geliştirilmiştir (Kuss vd., 1990).

Beş model yaklaşımı, faktörler, indikatörler ve standartların önem derecesi ve kullandıkları dil yönünden önemli farklılık göstermektedirler. Bu farklılıklar, izlenen analiz ve araştırma türüne göre sorulan sorulardaki çeşitliliği yansıtmaktadır. Stankey ve McCool (1990) faktörler, indikatörler ve standartlar arasında bir ayırım yapmıştır.

Faktörler; bir ya da birden fazla indikatörle belirlenen faktörün tüm durumlarını yansıtan (örneğin yol koşulları gibi) sonuç ya da ilişkilerin genel bölümleridir. İndikatörler (Göstergeler); tek başına ya da çoklu ve birbirinden farklı verilerin kombinasyonu içinde her olası grup ya da faktörlerin durumlarının belirlendiği özel değişkenlerdir (örneğin toprağın sıkışması gibi). Göstergeler, bir olguyu temsil edici değer, çalışmalarda gözlenmesidir. Genelde göstergeler, çoklu ve birbirinden farklı verilerin toplanması yoluyla bilgiyi sınıflandırmaktadır. Sonuçta elde edilen bilgi ise, sentez bilgi olmaktadır. Kısacası göstergeler, karmaşık olguları açığa çıkarmaya yardımcı olan bilgileri basite indirmektedir. Standartlar; özel durumlara karşı bir temel sağlayan kabul edilebilir ya da edilemeyen kararlar yönünde tahmin edilebilen göstergelerin ölçülebilir yönüdür (Stankey ve McCool, 1990).

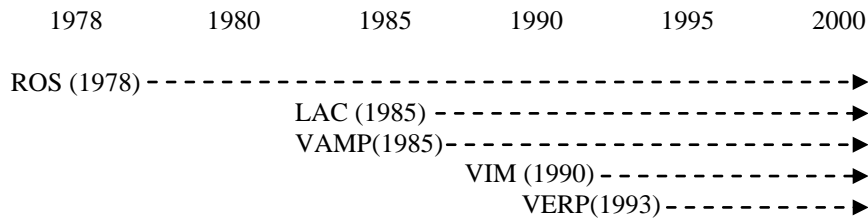
VAMP ve VERP planlama ve yönetimin stratejik düzeyindeki faktörlerin geniş bir şekilde sıralanması ve önceliği konusunda büyük benzerliklere sahiptir. Alanda stratejik kararların geliştirilmesi indikatör ve standartlar için temel teşkil etmekte ve bu modeller standart ve indikatörler konusunda farklılıklar gösterebilmektedir. VERP yaklaşımında kaynak ve sosyal indikatörler birlikte

tanımlanmaktadır. Bununla birlikte bütün sosyal indikatörler topluluğun seviyesi ile ilişkilidir (USDI, 1995). VAMP, ziyaretçilerin perspektifinden ve doğal kaynak yönetimi ile kaynak faktörleri, standartlar ve indikatörleri işaret eden çevresel etki değerlendirme işlemleri tarafından tamamlanan sosyal indikatörleri ve standartları (örneğin hizmet seviyesi) vurgulamaktadır. VAMP doğal kaynak yönetimi ve çevresel etki değerlendirmesi yönetimi yaklaşım aşamaları; araştırma faktörleri (kaynak faktörleri), standartlar ve indikatörleri işaret etmektedir. Bu sürecin uygulama sonuçları yönetim planı boyunca entegre edilebilmektedir.

LAC ve VIM, sürecin başlangıcında sorun ve faktörleri teşhis ettikten sonra yönetim hedeflerini tanımlamakta, sorun ve yönetim hedeflerini, standartlar ve indikatörlerin seçimini yönlendirebilmektedir. Bu soruna yönelik çözüm yaklaşımı, dikkate alınan faktörlerin sınırlı bir oranda kullanılmasına neden olabilmektedir. Bu yöntemlerde faktörlerin değişimi dikkate alınmakta ve uygun indikatörlerin ve standartların seçimi ile birlikte izleme sürecinde önemlilik arz etmektedir. Graefe vd. (1990)'a göre VIM etki koşullarının olası nedenlerini tanımlamada belirgin adımlar içerir. LAC ise fırsat sınıflarını (fırsat türleri) tanımlanmasında ve gelişen alternatif sınıf yerleşiminde büyük öneme sahiptir.

ROS, aslında LAC ve VIM arasında yer almaktadır. Rekreasyon fırsatlarının desteklenmesi için stratejik kararlara katkıda bulunan fiziksel, sosyal ve yönetsel faktörler göz önünde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte indikatörler diğer modellerden daha farklı kullanılmaktadır. ROS'un standart ve indikatörlerin kullanımında yönetim hareketlerinin etkisini belirleme, etkileri tanımlama, izlemeyi destekleme, rekreasyon fırsatları oluşturma gibi aşamalar bulunmaktadır (USDA, 1981 ve 1990). ROS'un kullanımından önce kabul edilen bu aşamalar, planlama süresi boyunca taktiksel kararlarda hareket tarzı ile ilgili bir rehber olarak kullanılmaktadır.

Bütün bu modellerin yerinde kullanımı, şartlara göre sorulan sorulara bağlıdır. ROS, VERP ve VAMP daha çok geniş kapsamlı ve bütüncüldür. Bu modeller özellikle korunan alanlarda insan kullanımının yönetimi için özellikle genel bir idarenin oluşturulmasında yararlı olabilecektir. VIM ve LAC öncelikle sorun çözümüne ve daha dar veya küçük alanların kullanımına yöneliktir. ROS, VERP ve VAMP direkt olarak doğal ve kültürel kaynakların yorumlanmasına odaklanmaktadır. Oysa LAC ve VIM dikkate değer bir yorum için yani doğal ve kültürel kaynakların korunması için bilinçli yönetsel kararlara ihtiyaç duymaktadır (Pugh, 1990).

Şekil 1. Ziyaretçi yönetim yaklaşımlarının tarihsel süreci

ROS farklı alanların değişiminde büyük alanlar veya bölgesel planlamalar için farklı düzenlemelerin bir türü olarak kabul edilmektedir (Driver, 1990). ROS, açık hava rekreasyon olanaklarına yönelik arz ve talepler konusunda bütüncül bilgilerin planlamanın diğer formlarına (örneğin alan ve kaynak planlaması) birleştirilmesi için tasarlanmıştır. ROS yönteminin temel amacı ziyaretçilerin rekreasyonel memnuniyetini sağlamaktır. Ayrıca ROS, rekreasyon olanaklarının hazırlıklarında yönetim kararlarının etkilerinin tahmin edilmesi için kullanılabilir. ROS yönteminde gözlem ve sosyal veriler yeterli olabilmektedir. Bununla birlikte ROS 'un konsept ve ilkeleri hemen hemen bütün peyzaj planlama çalışmalarında uygulanabilmektedir.

VIM, özel mekan sorunlarının çözülmesi için duyarlıdır ve daha uygundur. Ayrıca VIM rekreasyon taşıma kapasitesi literatürlerinin yaygın bir şekilde gözden geçirilmesi ile oluşturulmuştur (Kuss vd., 1990). VIM ziyaretçi etkilerinin kalitesi (denetim kalitesi) ve çevredeki rekreasyon etkileri için üç temel konuya işaret etmektedir; 1-Problemin tanımlanması ve koşulları, 2-Problemin oluşmasındaki potansiyel faktörler, 3-Problemin çözümü için potansiyel yönetim stratejileri

VIM, rekreasyon etkileri hakkında bugüne kadar var olan bilimsel bulguların sağlamış olduğu etki koşullarının belirlenen olası nedenlerinin tanımlanması üzerinde durmaktadır. LAC, özellikle yabanıl alan yönetimi için uygulanan ROS modelinin bir uzantısıdır fakat rekreasyon amaçlı her doğal alan kullanımı için uygulanabilir özelliktedir (Graefe vd., 1990). LAC konsepti, teşhis edilebilen değişimin boyutu ve uygun miktarını içeren bir çerçevedir. LAC'ın temel amacı ise kaynaktan bozulmadan maksimum fayda sağlamaktır. Ayrıca etkinlikler için değişimler standartları aştığı zaman harekete geçmek için yöneticileri uyurabilmektedir (Stankey ve McCool, 1990). LAC, kabul edilebilir değişimlerin belirlenmesi, planlama yaklaşımında belirli faktörlerin tanımlanması için iyi bir araçtır. LAC, kabul edilemeyen (beklenmeyen) etkilerin tanımlanması için izleme, standartlar ve indikatörlerin kullanımına bağlıdır. LAC aslında sayısal ziyaretçi kapasitesine yardımcı olabilecek kaliteli standartlar düzenlenerek yöneticilere yol gösterebilecek izleme tabanlı bir yaklaşımdır. (Örneğin mil başına yürüyüş yollarındaki rastlanabilecek en uygun ziyaretçi sayısı gibi.) Bu yaklaşımın gerekli bileşeni, seçilen göstergelerin mevcut koşullarını ölçmek, azalan ve kabul edilemeyen koşulların neden olabilecek insan kullanımlarının miktarı ve mevcut tiplerini ölçmek için yeterli bilimselliği ve yönetsel uygulama izleme programının olmasıdır. Sonraki aşamada ise aşırı giden koşullar bir yerde zorunlu olarak standartları oluşturarak koşulların azalmasına neden olan kullanım seviyesi ve tipleri, ziyaretçi kapasitesinin tespit edilmesi yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır (Haas, 2001). LAC yönteminde gözlem, sosyal ve ekolojik verilere gereksinim vardır ve problemin sebebine odaklanmaktan ziyade problemin erken belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle de LAC yöntemi, ROS yöntemine göre daha fazla zamana ve uzmana gereksinim duymaktadır.

VERP, VAMP ve bahsedilen diğer modellerden elde edilen tecrübeler üzerine inşa edilmiş ve bugüne kadar Amerika'daki bazı Milli Parklarda uygulanmıştır. İlk uygulama alanı; ziyaretçi etkileri için ziyaretçi kullanımları hakkında sağlıklı kararlar alınabilmesi, ziyaretçi taşıma kapasitesinin belirlenmesi konusunda ulusal park planları

ve yöneticilerine yardım etmesi için genel yönetim planına karşılık Arches Ulusal Parkta yapılmıştır (USDI, 1995).

VAMP Kanada'nın parklarında var olan planlama modellerine karşı geliştirilmiştir. VAMP'ın ilişkili olduğu prensipler geniş korunan alanlardan özel tesislere kadar yönetim koşullarına bağlı olarak kolayca uygulanabilmektedir. Alana özgü aktiviteler sayesinde eğlenceli deneyimler için ziyaretçilerin gerekli olduğuna odaklanmaktadır. VAMP özellikle, tesis ve hizmetlerin niteliği, niceliği ve niceliği belirlenmiş tarihi alanlarda pazar hedefleri, pazar pozisyonu, uygun eğitim ve rekreasyonel aktiviteler hakkında stratejik ve taktiksel kararların uygulanmasında yararlıdır (Parks Canada 1985, 1988, 1991).

VERP, benzer eleman ve tekniklerinin çoğunu içermesi ile özellikle LAC ve VIM'den söz eder veya gönderme yapmaktadır. VERP, park idaresinin sürekli ziyaretçi kullanımlarını yönetebileceği kapsamlı strateji ve farkındalığa sahiptir. Ayrıca VAMP'ın temel kavramlarının yansımaları olarak kaynakları aynı yolla yönetmektedir (USDI, 1995).

VAMP bununla birlikte, servis ve tesislerin niteliği ve niceliği, türü, ziyaretçi profillerini öneren koşullar altında uygun ziyaretçi aktivitelerinin seçimi arasından başarılı milli park deneyimlerinde kılavuzluk yapan faktörler üzerinde çok fazla vurgu yapmaktadır. VAMP konseptinin temeli, ROS modelinin dört talep seviyesi (yani aktiviteler, ortam niteliği, tecrübe fırsatları ve yararlar için talepleri içermektedir) üzerinde tesis edilmiştir (Driver ve Brown, 1978). VAMP aynı zamanda VIM, LAC ve VERP'nin prensiplerinin çoğu ile kolayca entegre edilebilecek bir özelliğe sahiptir.

Mevcut ziyaretçi yönetim yaklaşımların ortak özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- Farklı disiplinlerden proje takımının oluşturulması,
- İnsan ve neden olduğu değişimi içeren yönetim üzerinde odaklanılması,
- Güvenilir doğal ve sosyal bilimler bilgisine ihtiyaç duyması,
- Resmî ya da resmî olmayan verilerin toplanması ve zamanla yenilenmesi,
- Açık, ölçülebilir yönetim hedeflerinin oluşturulması,
- Bir yere değer veren biyolojik, sosyal ve yönetsel koşulların kombinasyonu ile oluşan ortamdaki rekreasyon olanaklarının tanımlanması (Clark ve Stankey, 1990),
- Aktiviteler, ortamlar, deneyimler ve yararlar arasındaki ilişki ve talep hiyerarşisine sahip olması (Driver ve Brown, 1978),
- Rekreasyon kullanımı için tahmin edilebilir çevresel veya davranışsal tepkilerin tek olmadığı konusundaki farkındalığa sahip olması (Graefe, 1990),
- Kullanıcı yoğunluğu ile doğrusal ilişkileri sergilemeyen çoğu etkilerin farkına varması ve mevcut faktörlerin çeşitliliği dikkate alınması (Graefe, 1990),
- Rekreasyon ve eğitsel olanaklarda çeşitliliği sağlamanın önemli olduğunun farkına varılması,
- Rekreasyon ortamın elementleri üzerine odaklanması çünkü yöneticileri kolaylıkla etkileyebilen rekreasyon olanaklarının bileşenlerinin var olması,
- Doğrudan ya da dolaylı olarak yönetim stratejilerinin sıralanması (Graefe vd., 1990), özellikle spektrum boyunca zonlama veya peyzaj sınıflandırmasının yapılması,
- Sürekli izleme ve değerlendirmenin yapılmasıdır.

4. Sonuç ve öneriler

Hassas ve özel niteliğe sahip korunan doğal alanlarda, rekreasyon ve turizm alanlarını genişletip gelirlerini arttırırken, doğal çevre ve kaynakların maksimum düzeyde korunması gerekliliği de kabul edilmelidir. Çünkü sektörün uzun vadedeki sürekliliği, doğal kaynakların korunmuşluğuna ve bu alanların usulüne uygun olarak koruma amaçlarını gerçekleştirecek şekilde yönetilmesine bağlıdır. Bunun için de uygun yönetim kadrolarının oluşturulması, yönetim programlarının kullanılması, koruma alanının kaynak değerlerinin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve koruma faktörünü canlı tutacak şekilde önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu önlemlerin başında uygun ziyaretçi yönetim modellerinin geliştirilmesi, korunması gereken alanlarda zamana ve mekâna göre zonlamanın yapılması, ziyaretçi kullanım özelliklerinin belirlenmesi ve turizm ile elde edilen ekonomik kazançların korunan alan yönetim amaçlarını gerçekleştirme yönünde kullanılması gibi önlemlerle korunan alanların sürekliliğinin sağlanması söz konusu olabilecektir.

Korunan doğal alanlarda ziyaretçi kapasitesi kararları, rekreasyonel olanakların ve rekreasyonel kaynak değerlerinin korunması ve ortaya çıkarılması ile ilişkili çok amaçlı kullanımı için bir araçtır. Bu amaçla alandaki her bir rekreasyonel mekan ve etkinlikler için taşıma kapasite kararların etkin bir araç olabilmesi için sürekliliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır (Gül ve Akten, 2005).

Ülkemizde korunan doğal alanların planlanması farklı Kurumlar bünyesinde ve ilgili yasa ve yönetmeliklere göre yapılmaktadır. Ancak yapılan bu planlarda (uzun devreli gelişim planları, koruma amaçlı imar planları gibi) alanların taşıma kapasitesi veya ziyaretçi yönetimi ile ilgili konulara yer verilmemektedir. Korunan doğal alanları sertifikalandıran ve Uluslararası bağımsız bir kuruluş olan PAN Parks, özellikle ziyaretçi yönetim planlarının yapılmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ülkemizdeki korunan doğal alanlar için ziyaretçi yönetim planlarının yapılması büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak karşılaştırılan ziyaretçi yönetim modellerinin amaç ve çerçevesi, Amerika ve Avrupa ülkelerinin koşullarına göre belirlenmiş ve uygulama alanları bulmuştur. Ancak bu modellerin ülkemiz açısından istenilen sonucu vereceği kesinlikle beklenmemelidir. Bu nedenle ülkemiz koşullarına göre söz konusu modellerin bir kombinasyonunu oluşturmak suretiyle araştırılması ve ülkemize özel yeni yaklaşımların belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Ülkemiz koşullarında korunan doğal alanlarda Kabul Edilebilir Değişim Sınırları (LAC) yöntemi aslında mevcut ve belirli faktörlerin tanımlanması için iyi bir araçtır. LAC, kabul edilemeyen (beklenmeyen) etkilerin tanımlanması için izleme, standartlar ve indikatörlerin kullanımına bağlıdır. Eğer korunan doğal alanlarda etkin ve bütüncül bir planlama ve yönetim organizasyonu oluşturulması halinde LAC aslında sayısal ziyaretçi kapasitesine yardımcı olabilecek kaliteli standartlar düzenlenerek yöneticilere yol gösterebilecek izleme tabanlı bir yaklaşım olmasından dolayı rahatlıkla ülkemiz koşullarında kullanımı mümkündür.

Kaynaklar

- Absher, J. 1989. Aplying the Limits of Acceptable Change Model to National Park Service Wilderness: An Example from Cumberland Island National Seashore. Proceedings of the 1988 Southeastern Recreation Conference, 143-152.
- Arnberger, A. and Hinterberger B. 2003. Visitor Monitoring Methods for Managing Public use Pressures in the Danube Floodplains National Park, Austria. Journal for Nature Conservation 11, 260-267.
- Avcı, N. 2007. Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi. Ege Akademik Bakış 7(2), İzmir, S:493-509.
- Bell, S. 2001. Design for outdoor recreation. Spon Press, London, 217 pp.
- Cessford, G. and Muhar, A. 2003. Monitoring options for visitor numbers in national parks and natural areas, Journal for Nature Conservation 11, 240-250.
- Clark, R.N., Stankey, S. 1990. The Recreation Opportunity Spectrum: A Framework for Planning, Management and Research. In: Graham, R.; Lawrence, R., eds. Towards serving visitors and managing our resources—proceedings of a North American workshop on visitor management in parks and protected areas. Waterloo, ON: University of Waterloo: 127-156.
- Driver, B., Brown, P. 1978. The opportunity spectrum and behavioural information in outdoor recreation resource supply inventories: a rationale. In: Gyde, H. Lund and others, tech. coords. Integrated inventories and renewable natural resources: proceedings of the workshop. Gen. Tech. Rep. RM-55. Fort Collins, CO: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station: 24-31.
- Driver, B. 1990. Recreation Opportunity Spectrum: basic concepts and use in land management planning. In: Graham, R.; Lawrence, R., eds. Towards serving visitors and managing our resources—proceedings of a North American workshop on visitor management in parks and protected areas. Waterloo, ON: University of Waterloo: 159-183 p.
- Eagles, P.F.J., McCool, S.F., and Haynes, C.D. 2002. Tourism in National Parks and Protected Areas: Planning and Management, USA. 167-172 p.
- Graefe, A. 1990. Visitor Impact Management. In: Graham, R.; Lawrence, R., eds. Towards serving visitors and managing our resources—proceedings of a North American workshop on visitor management in parks and protected areas. Waterloo, ON: University of Waterloo: 213-234 p.
- Graefe, A.R., Kuss, F.R. and Vaske, J.J. 1990. Visitor Impact Management: The Planning Framework. National Parks and Conservation Association, Washington, DC, 156 p.
- Gül, A., 2005. Korunan Doğal Alanların Planlama Sorunları ve Ekolojik Yönetim Planı Önerisi. Çevre ve Orman Bakanlığı 1. Çevre ve Ormanlık Şurası Tebliği, Ankara, s:1421-1429.
- Gül, A., Akten, M. 2005. Korunan Doğal Alanlarda Rekreasyonel Taşıma Kapasitesi ve Kavramsal Yaklaşımlar. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu 8- 10 Eylül Isparta, s:485-494.
- Gül, A., Özalın, O. 2007. Türkiye'deki Korunan Doğal Alanlarda Ekoturizm Amaçlı Ekolojik Planlama Yaklaşımı. Ekolojik Mimarlık ve Planlama Ulusal Sempozyumu, 27-28 Nisan Antalya, s:194-203.
- Haas, G.E. 2001. A Reframing of Visitor Capacity - Park Capacity National Recreation and Park Association Washington, D.C. 68 p.
- Hof, M., 1993. VERP: A Process for Addressing Visitor Carrying Capacity in The National Park System (working draft). Denver, CO: National Park Service, Denver Service Center.
- Kuss, R.F., Grafe, A.R. 1985. Effects of Recreation Trampling on Natural Area Vegetation. J. Leisure Res. 17, 165-183 p.
- Kuss, F.R., Graefe, A.R., Vaske, J.J. 1990. Visitor impact management: a review of research. Washington, DC: National Parks and Conservation Association. 256 p.

- Kuvan, Y. 2005. Korunan Alan Yönetiminde Etkinliğin Önemi ve Değerlendirilmesi. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu 8- 10 Eylül Isparta, s:81-89.
- Lime, D.W. 1976. Principles of recreational carrying capacity. In: Proceedings of southern states recreation research applications workshop. General Technical Report SE-9. U.S. Department of Agriculture, Southeastern Forest Experiment Station, Asheville, NC: 122-134 p.
- Manning, R., Lime, D. and Hof, M. 1996. Social Carrying Capacity of Natural Areas: Theory and Application in the US National Parks. *Natural Areas Journal*. 16: 118-127 p.
- ORRRC (Outdoor Recreation Resources Review Commission), 1962. *Outdoor Recreation for America*. Washington, D.C.: US GPO.
- Parks Canada, 1985. *Management Process for Visitor Activities*. Ottawa, ON: National Parks Directorate, Visitor Activities Branch. 76 p.
- Parks Canada, 1988. *Getting started: A Guide to Park Service Planning*. Ottawa, ON: Parks Canada, National Parks Directorate, Visitor Activities Branch. 128 p.
- Parks Canada, 1991. *Visitor Activity Concept*. Ottawa, ON: Parks Canada, Program Headquarters, VAMP Technical Group. 16 p.
- Payne, R.J., Graham, R. 1993. *Visitor Planning and Management in Parks and Protected Areas*. In: Deardon, P.; Rollins, R., eds. *Parks and protected areas in Canada: planning and management*. Toronto, ON: Oxford University Press: 185-210 p.
- Pehlivanoğlu, M. 1987. Belgrad Ormanının Rekreasyon Potansiyeli ve Planlama İlkelerinin Tespiti. *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, s:288. İstanbul.
- Pugh, D. 1990. *Decision Frameworks and Interpretation*. In: Graham, R.; Lawrence, R., eds. *Towards serving visitors and managing our resources—proceedings of a North American workshop on visitor management in parks and protected areas*. Waterloo, ON: University of Waterloo: 355-356.
- Simon, F. J.G., Narangajavana, Y. and Marques, D. 2004. *Carrying Capacity in the Tourism Industry: A Case Study of Hengistbury Head*. *Tourism Management*, Vol 25, Is 2 April, 275-283 p.
- Stankey, G., Cole, D., Lucas, R., Peterson, M. and Frissell, S. 1985. *The Limits of Acceptable Change (LAC) System for Wilderness Planning*. USDA, GTR, INT-176 p.
- Stankey, G. and McCool, S. 1990. *Managing for Appropriate Wilderness Conditions: the carrying capacity issue*. In: Hendee, J. C.; Stankey, G. H.; Lucas, R. C. *Wilderness Management (2d ed.)* Golden, CO: Fulcrum Press: 215-239.
- U.S.D.A. 1981. *ROS user's guide*. Washington, DC: U.S. Department of Agriculture, Forest Service. 37 p.
- U.S.D.A. 1990. *ROS primer and field guide*. Department of Agriculture, Forest Service. Government Printing Office. 794-499. 10 p.
- U.S.D.I. 1995. *Department of the Interior, National Park Service. Denver Service Centre. Visitor experience and resource protection implementation plan: Arches Utah National Park*. Denver, CO: National Park Service, Denver Service Centre. 72 p.
- Uzun, S. ve Müderrisoğlu, H., 2010. Kırsal rekreasyon alanlarında kullanıcı memnuniyeti: Bolu Gölcük Ormanı Dinlenme Yeri Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, Sayı: 1, Yıl: 2010, ISSN: 1302-7085, Sayfa: 67-82.
- Vaske, J., Donnelly, M. and Shelby, B. 1993. *Establishing Management Standards: Selected Examples of the Normative Approach Environmental Management*. 17:629-643 p.
- Wagar, J.A. 1964. *The Carrying Capacity of Wild Lands for Recreation*. Forest Science Monograph 7 Washington, D.C.: Society of American Foresters USA.
- Wang, B. and Manning, R.E. 1999. *Computer simulation modeling for recreation management: A study on carriage road use in Acadia National Park, Maine, USA*. *Environmental Management* Vol.23, No:2, 193-203p.